

Міністерство культури і туризму України
Відділ культури і туризму Охтирської міської ради
КЗ «Охтирський міський краєзнавчий музей»

**КОЗАЦЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ
ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ДНІПРА
XV-XVIII СТОЛІТТЯ**

Збірник матеріалів
I Міжрегіональних археологічних читань

(Охтирка, 19-20 жовтня 2015 р.)

Суми
2015

ВІСТРЯ СТРІЛ ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ЧАСУ З ОКОЛИЦЬ с. ЧАПЛИЦІ

Період перебування Путивльщини у складі Золотої Орди на сьогодні залишається мало вивченим. Через брак писемних джерел три століття після Батієвого погрому історики називали «темними віками». У 1237 р. було підкорене Рязанське князівство, у 1238 – Володимиро-Суздальське та Смоленське. Путивль не згадується у списках міст, що були знищені, але можливо це сталося під час нашестя на Чернігів. Зворотній шлях ординців пролягав через Глухів у сторону Дону. На шляху завойовників знаходились Путивль, Рильськ і Курськ. Літопис свідчить, що у 1246 р. у ставці хана Батия в Сараї служив якийсь «путивлець» Доман, який убив за наказом хана великого князя чернігівського Михайла Всеволодича. Цей факт може свідчити про певну роль, яку відігравали Путивль і путивляни в золотоординський період. В літописному повідомленні 1283-1284 рр., йдеться про «бесерменина» (мусульманина) Ахмата, який відкупив у татар право збору данини на території Посейм'я. Такі слободи були і поблизу Путивля (в отчині Олега, князя Рильського та Воргольського). Остання літописна згадка про Путивль, як місто у складі Золотої Орди, відноситься до 1304 р.

Давню історію Путивльських земель доповнюють археологічні джерела. Під час археологічних розкопок О.В. Сухобокова у 1979 р. на території міста Путивль, у центральній частині Городка відкрита братська могила, де виявили розміщені у кілька ярусів кістяки 23 чоловік (своєрідна братська могила), загиблих у 1239 р. На одному з них зберігся кам'яний натільний хрестик, датований другою чвертю XIII ст. Поряд, у згорілому приміщенні, знайшли кістяк дівчинки 9-12 років, яка, мабуть, сховалась там, коли у місто увірвалися ординці і загинула [4, с. 127].

Протягом останніх двох десятиріч археологічні дослідження краю, звелися в основному до розвідок, а стаціонарні розкопки не проводилися. Разом з тим, набула поширення «чорна археологія». Лише дещо з артефактів, знайдених ними потрапляє до музеїв. Відтак з'являється хоча б якась можливість введення їх до наукового обігу.

2009 р. фонди Державного історико-культурного заповідника у м. Путивль поповнилися п'ятьма залізними наконечниками XIII-XIV ст. (Див. рис. 1). Знайдені вони були у с. Чаплиці Путивльського району. Поблизу села виявлені декілька

багатошарових поселень і курганний могильник доби бронзи. Археологічні дослідження в регіоні проводили В.А. Іллінська, О.І. Тереножкін (1966), О.В. Сухобоков (1982), В.В. Приймак (1986), А.М. Обломський, Р.В. Терпиловський (1990). Під час розвідок знайдені матеріали доби бронзи, раннього залізного віку, пізньозарубинецького періоду, колочинської та давньоруської культур. Найбільш цікавою є знахідка напівзруйнованої кар'єром напівземлянки. З її заповнення та поблизу неї знайдені матеріали другої половини XIII-XIV ст. [3, с. 79]. На думку дослідника об'єкта В.В. Приймака це поселення функціонувало ще у давньоруський час і продовжувало існувати у післямонгольський. Така ситуація типова для Дніпровського Лівобережжя у другій половині XIII ст. [2, с. 49-50]

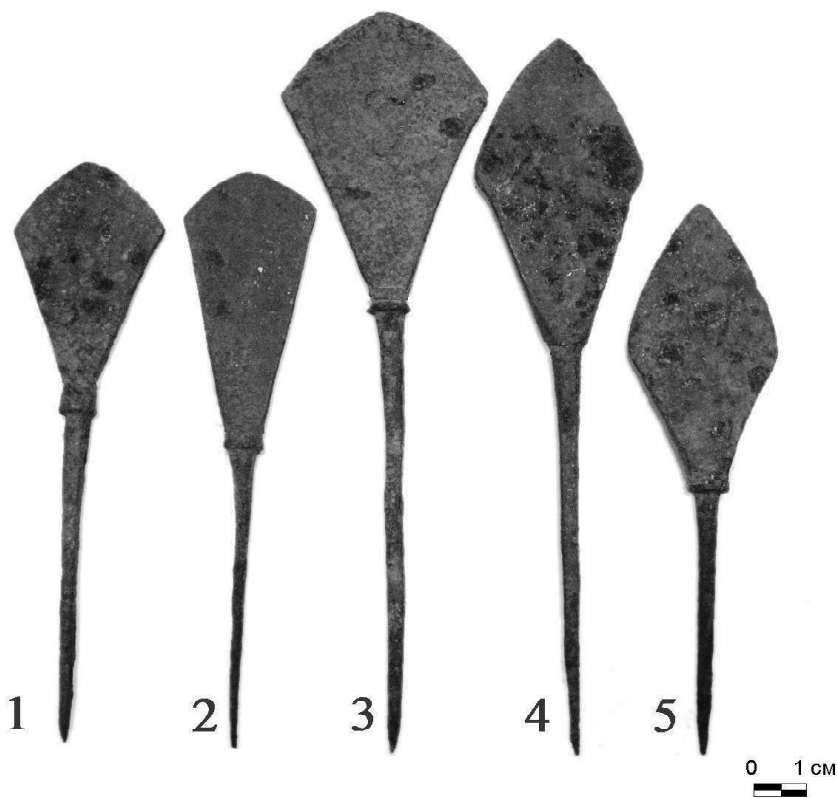

Рис. 1. Наконечники стріл золотоординського часу з с. Чаплищі. З фондів історико-культурного заповідника в м. Путивль. Фото автора.

Наконечники стріл є надійним маркером присутності військ тієї чи іншої держави, а також свідчать про бойові дії, що відбулися в регіоні. Відомо, що в кінному бою монголи перевагу надавали луку і стрілам, навіть руські літописці зазначають, що монголо-татари при осаді міст випускали тисячі стріл у їх захисників. Тому залізні наконечники стріл є масовими знахідками під час розкопок. Наконечники з фондів заповідника відносяться до золотоординського періоду другої половини XIII – початку XIV ст. Три наконечники пласкі, черешкові, мають вигляд лопатки, що розширюється до вістря. Довжина першого наконечника 12 см., ширина 3 см., вага 16 г. Довжина другого – 12 см., ширина 2,6 см., вага 17 г. Довжина третього – 15,5 см., ширина 4,1 см., вага 30 г. Такі наконечники за класифікацією А.Ф. Медведева належать до типу 70. Решта наконечників пласкі, черешкові, ромбічної форми. Довжина четвертого наконечника 15 см., ширина 3,4 см., вага 26 г. Довжина п'ятого – 11,3 см., ширина 2,9 см., вага 20 г. Наконечники відносяться до типу 49 за класифікацією А.Ф. Медведева. Цей тип наконечників зовсім не характерний для Давньої Русі й був занесений до Східної Європи під час монгольського нашествия у першій половині XIII ст. Час найбільшого поширення припадає на XIII-XIV ст. [1, с. 69-77].

Таким чином, знахідка наконечників стріл поблизу с. Чаплищі на Сеймі дозволяє встановити присутність ординців на території Путивльщини у середині – другій половині XIII – на початку XIV ст. Цікаво, що с. Чаплищі знаходяться неподалік відомої Мокошевицької переправи через р. Сейм. Цей брід був добре відомий ще з давньоруських часів. Можна припустити, що поблизу переправи відбулося зіткнення загону ординців з місцевими дружинниками. Відома історія з погромом «Ахматових слобід» це чи не єдине повідомлення писемних джерел про бойові дії на території Посейм'я у золотоординський час [2, с. 56].

---

1. *Медведев А.Ф.* Ручное метательное оружие (лук, стрелы, самострел VIII-XIV вв.) / А.Ф. Медведев // САИ. – Е 1-3, 1966. – 184 с.

2. *Супруненко О.Б.* Старожитності золотоординського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя / О.Б. Супруненко, В.В. Приймак, К.М. Мироненко. – Київ-Полтава: Археологіч, 2004. – 82 с.

3. *Сухобоков О.В.* и др. Отчет о работах Левобережной славяно-русской экспедиции ИА АН УССР в 1986 г. // НА ИА НАНУ. – 1986 г. – Ф.е. №№22032-22035.– С. 79.

4. *Сухобоков О.В.* Древнерусский Путивль и его округа (по материалам археологических исследований) // О.В. Сухобоков. – Путивль: Путивльский историко-культурный заповедник, 1990. – 152 с.